

Het boek is een welkome aanwinst voor de studie van de Nederlandse steden- en vestingbouw overzee.

J. P. Sigmond

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

M. J. Aalders, *De komst van de toga. Een historisch onderzoek naar het verdwijnen van mantel en bef en de komst van de toga op de Nederlandse kansels 1796-1898* (Delft: Eburon, 2001, 160 blz., 17,90, ISBN 90 5166 857 0).

Aalders studeerde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, promoveerde in 1990 bij professor Augustijn en is in het dagelijks leven werkzaam als predikant te Amstelveen. Met *De komst van de toga* levert hij een doorwrocht onderzoek, dat zowel voor geïnteresseerden in kerkgeschiedenis als in mentaliteitsgeschiedenis een nuttige aanvulling op hun boekenkast kan zijn. Het is echter wel een specialistische studie, die zeker geen groot publiek zal bereiken. Waar het om gaat in deze studie is dat het proces beschreven wordt van de overgang van mantel en bef naar toga. In de achttiende eeuw droegen de predikanten mantel en bef: een kniebroek, zijden kousen, een rok en over de schouders een manteltje. Zij droegen deze kleding niet alleen tijdens de uitoefening van hun ambt, maar ook als dagelijkse dracht op straat. Pas halverwege de negentiende eeuw begon deze dracht plaats te maken voor de toga.

Een belangrijke bijdrage aan de komst van de toga leverde de overheid. Toen in 1796 niet alleen de joden, maar ook de rooms-katholieken, volwaardige burgers van de Republiek werden, vreesde de overheid al te openlijke uitingen van het roomse kerkelijk leven. Om botsingen tussen vertegenwoordigers van de diverse denominaties te vermijden, trachtte zij het religieuze leven binnenskamers te houden en verbood derhalve het dragen van kerkelijke kleding in het openbaar. In deze tijd werd voor het eerst de roep om de toga gehoord. Na de Franse tijd, toen Willem I geen restauratie toepaste, maar de lijn van de Bataven en van Lodewijk Napoleon op vele punten voortzette, werd de roep om de toga steeds luider. Predikanten werkten hard aan de professionalisering van hun ambt en wensten een uniform dat dit streven ondersteunde.

Het onderzoek van Aalders heeft aan het licht gebracht dat (kerk)politieke, sociale, maatschappelijke en sociaal-psychologische factoren een veel grotere rol hebben gespeeld dan theologische. Parallel aan het overheidsbeleid ten aanzien van het verbod op het dragen van mantel en bef liep het verbod op het houden van processies door rooms-katholieken; een verbod dat overigens pas in 1983 officieel is opgeheven. De Duitse overheid bemoeide zich in de vroege negentiende eeuw overigens ook met de ambtsdracht van predikanten; vanaf 1811 was het gebruik van de toga voor lutherse predikanten verplicht.

Het gebruik van mantel en bef was in de achttiende eeuw voor predikanten overigens een poging om hun stand aan te geven en zich te onderscheiden van het gemeen. In die tijd kleeedde de deftige burgerij zich op dezelfde manier en de stadspredikanten wilden maar al te graag tot deze stand gerekend worden. Binnen protestantse kring tekende zich ook hier een schisma af. De afgescheidenen keerden zich weliswaar tegen mantel en bef maar tot een aanbeveling voor het gebruik van de toga kwam het hier niet. Toen Abraham Kuyper zich openlijk tegen het gebruik van de toga verzette, waren wat dit betreft de kaarten geschud. Vanaf nu droegen hervormden een toga, gereformeerden niet; zij droegen een jacquet of gewoon een net pak. Het feit dat Kuyper zich zeer actief met deze kwestie bemoeide, onderstreept enerzijds zijn gezag onder de 'kleine luyden' en anderzijds zijn gedreven veelzijdigheid.

Concluderend ben ik van oordeel dat dit een vlot geschreven en goed gedocumenteerd onderzoeksverslag is, dat voor een gespecialiseerd publiek interessant is.

Paul Hendriks

R. van Raak, *In naam van het volmaakte. Conservatisme in Nederland in de negentiende eeuw van Gerrit Jan Mulder tot Jan Heemskerk Azn.* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2000, De Natiestaat. Politiek in Nederland sinds 1815; Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2001, 269 blz., €13,39, ISBN 90 284 1910 1).

Dit is de handelseditie van het proefschrift waarop Van Raak op 15 december 2000 aan de Universiteit van Amsterdam promoveerde. De promovendus, die zowel filosoof als historicus is, was aio in het NWO-programma 'De Natiestaat. Politiek in Nederland sinds 1815'. Hij is erin geslaagd zijn onderzoek in vier jaar af te ronden. Dat is een prestatie die er zijn mag. Is zijn dissertatie ook geslaagd?

De centrale figuur in het boek is de Utrechtse hoogleraar in de scheikunde Mulder, door J. C. Boogman in *Rondom 1848* (1978) getypeerd als een politieke tinnegierter. Van Raak geeft toe dat het conservatisme van Mulder niet was gebaseerd op abstracte politieke principes (191), maar ziet toch een filosofische fundering (16). Onder invloed van P. W. van Heusde en J. F. Schröder ontwikkelde Mulder een humanistisch conservatisme dat streefde naar morele vervolmaking. Nu kan men van mening verschillen over de vraag of de behoudende opvattingen van Mulder zijn onder te brengen in een samenhangend geheel van conservatieve denkbeelden. Principiëler is de kwestie dat het conservatisme als doctrine uitging van de overtuiging van de onvolmaaktheid van de mens. Het streven naar morele vervolmaking is met die fundamentele onvolmaaktheid in strijd. Van Raaks pleidooi heeft mij dan ook niet kunnen overtuigen.

Dat neemt niet weg dat de promovendus, die veel onderzoek heeft gedaan, het nodige te bieden heeft. Mulder nam in april 1853 het initiatief tot de oprichting van de Utrechtse kiezersvereniging Koning en Vaderland, waarin grootprotestanten en antirevolutionairen in niet altijd even vrome eensgezindheid samenwerkten. De vereniging fungeerde tevens als centraal comité voor zusterverenigingen elders in het land. Van Raak geeft een goed inzicht in het politieke netwerk van Koning en Vaderland, in de samenstelling van de hofcamarilla op Het Loo en in het geïntreger tegen Thorbeckes opvolger Van Hall. Hij levert overtuigende kritiek op de liberale voorman die in april 1853 de opstekende storm danig heeft onderschat. Ook zijn behandeling van het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in vergelijkend Brits perspectief is verhelderend.

Van Raak besteedt ook aandacht aan conservatieve opvattingen bij Vreede, De Bosch Kemper, Douwes Dekker, Lion en Heemskerk Azn., maar de hoofdrol blijft weggelegd voor Mulder, wiens professorenportret de omslag siert. De auteur rekent hem met Groen van Prinsterer, Van Hall en Thorbecke tot de centrale figuren in de politiek (190). Dat lijkt mij bepaald te veel eer. Mulders optreden was daarvoor te kortstondig, zijn invloed toch te gering. Een zetel in de Tweede Kamer ambieerde hij niet, een post in het ministerie evenmin. Zo bleef hij een frondeur langs de zijlijn. Begin 1857 trok hij zich teleurgesteld uit de politiek terug.

De auteur heeft de neiging om zijn sujetten bij hun voornaam te noemen. Dat is onhistorisch. Het gebruik van voornamen kwam pas in de jaren zestig van de vorige eeuw in zwang. Störender is dat zijn boek wordt ontsierd door opmerkelijke onjuistheden. Van Raak herinnert aan het bekende gegeven dat er katholieke politici waren die Thorbecke steunden, de zogenaamde papothorbeckeanen, en geeft als voorbeelden Storm, De Fremery en Van der Linden (60). Van